

NORMKRITIK, RASISM OCH RÄTTIGHETER: EN SVÅRVANDRAD TERRÄNG

Frågor om kön och sexualitet diskuteras ofta tillsammans med frågor om rasism. Anna Bredström ställer frågan ifall vi kan närma oss problemen utan att hemfalla till en universalism, som genom sina förutsättningar kan vara rasistisk.

Text: Anna Bredström

Att vara rasism- och etnicitetsforskare är stundtals utmanande, och känslan av att arbeta i motvind har nog aldrig varit så stark som nu. Under det senaste decenniet har vi sett hur högerextrema partier vunnit mark i hela Europa, och hur en allmän värdeförskjutning möjliggjort stängda gränser och omänsklig behandling av krigsdrabbade flyktingar. Till och med Sverige, som annars varit känt som ett av EU:s mer flyktingvänliga länder, har infört kraftiga begränsningar i asylrätt och familjeåterförening.

Denna värdeförskjutning uttrycks inte sällan genom diskussioner om kön och sexualitet, och i flyktingdebatten har vi sett otaliga exempel på hur rasifierade föreställningar cementeras med hjälp feministisk retorik. Under våren 2016 har vi till exempel kunnat följa feminister som hävdar att samhällen med många unga män (läs ensamkommande flyktingungdomar) blir våldsamma. I samma anda gled en het diskussion om sexuella trakasserier obemärkt in på integrationens omöjlighet med hänvisning till förövarnas etniska bakgrund. Samtalet om genus och sexualitet förvandlades alltså till ett samtal om etniska relationer.

Dessa metaforiska sammanvävningar mellan könade, sexualiserade och rasifierade diskurser är givetvis intet nytt. Rasismens historia är full av berättelser om "vita män som ska skydda vita kvinnor och rädda bruna kvinnor från farliga bruna män" för att citera **Gayatri Spivak**. Det som är intressant är hur samtalet konstruerar jämställdhet och en positiv sexualsyn som en omöjlig position för migranten, och hur detta samtal länkas till en bredare diskussion om mänskliga rättigheter. Det gör det onekligen till en laddad fråga för den som vill vara både feminist, sexualpolitiskt progressiv och anti-rasist.

Låt mig diskutera ett konkret exempel på just en sådan ambition. De senaste åren har det producerats en rad så kallade anti-diskriminerande eller normkritiska utbildningsmaterial riktat till gruppen migranter, med fokus just på genusrelationer och sexualitet. En central aktör här är

Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) som bland annat gett ut materialet *Sexualundervisning på lättare svenska*. Materialet är tänkt att användas vid språkintröduktion och svenska för invandrare (SFI), med motiveringen att det är en mänsklig rättighet att få tillgång till kunskap om sexualitet.

Materialet är uttryckligen normkritiskt: RFSU "vill vara inkluderande och motverka diskriminerande normer och föreställningar om exempelvis kön, nationalitet, sexualitet och religion" (s. 11). När det gäller vithet och svensketsnormer så lyfter de särskilt fram problemet med ett statistiskt tänkande kring kultur och skillnader där människor reduceras till representanter för en kultur och som läser fast människor vid vissa värderingar.

RFSU är alltså väl införstått med den kritiska rasismforskningens tolkning av kulturrasism. Med kulturrasism menas det sätt på vilket västerländska samhällens

Rasismens historia är full av berättelser om "vita män som ska skydda vita kvinnor och rädda bruna kvinnor från farliga bruna män"

mångkulturella ideologier vilar på ett skillnadstänkande som gör "invandraren" till en ständig representant för sin annorlunda kultur.

I Europa växte mångkulturella politiska förhållningsätt fram under efterkrigstiden med olika modeller för hur samhället skulle hantera etnisk och kulturell mångfald. I Sverige fanns fram till slutet av 80-talet ett starkt fokus på jämlikhet och tolerans; migranter skulle ha samma sociala, politiska och civila rättigheter som svenska medborgare så långt det var möjligt, och majoritetssamhället skulle visa respekt för kulturella minoriteter. Att vara fast förankrad i sin kultur sågs som bra för den egna identiteten, och det svenska samhällets välfärdsinstitutioner uppmanades att

bli kulturkompetenta och vara lyhörda för skillnader. Men bakom dessa fina ord skapades en andra klassens medborgare: I fokus stod bara "invandrarens" kultur, den svenska kulturen problematiserades aldrig, utan framstod helt enkelt som det normala sättet att leva och vara. Sociala problem kulturaliserades, och generation efter generation förblev "invandrare". Kultur blir i dessa sammanhang till något nästan lika oföränderligt och problemfyllt som den tidigare rasbiologins föreställning om biologiska skillnader, därav begreppet kulturrasism.

RFSU tar alltså uttryckligen avstånd från alla former av kulturaliserande, vilket gör deras material särskilt intressant för rasismforskningen. Frågan är dock om deras alternativ lyckas bryta sig ur rasismens grepp?

RFSU resonerar ungefär så här: Om kulturrasismen låser fast vissa värderingar vid vissa kroppar, så blir uppgiften för en anti-rasistisk och normkritisk utbildning att visa på motsatsen – det vill säga att alla människor kan ha en jämställd och fri syn på sexualitet.

Det är förvisso ett sympatiskt förhållningssätt, och jag erkänner villigt att jag ofta använder liknande argument: otaliga är de gånger som jag har påpekat att man visst kan vara muslim och feminist. Men samtidigt är det något som

Men, undrar ni kanske nu, hur kan vi annars tänka? Att respektera jämställdhet mellan män och kvinnor och HBTQ-personers rättigheter måste väl ändå vara ett minimikrav?

Det är i denna återvändsgränd som många queerfeministiska anti-rasister hamnar, och det är därför de vänder sig till det normkritiska alternativet för att se alla som fria individer med potential att ha en "öppen" syn på sexualitet.

Men vad händer om vi undersöker det hela ur en annan synvinkel? För att göra det behöver vi gå tillbaka till förståelsen av rasism och de svenskhets- och vithetsnormer som RFSU vill utmana. I essän "Rasister är vi allesammans" problematiserar rasismforskaren **Stefan Jonsson** förståelsen av rasism. Jonsson menar att rasism som fenomen ofta felaktigt tolkas antingen som ett uttryck för en raslära om biologiska skillnader mellan olika grupper människor, eller som främlingsfientlighet. Båda dessa uppfattningar, menar Jonsson, gör det svårt att få grepp om rasismen: den biologiska rasläran är det ju få som skriver under på idag. Och främlingsfientligheten gör rasismen till något naturligt – som om det fanns en socialpsykologisk funktion hos varje samhälle att vara rädd för andra samhällen. Detta hjälper oss knappast, menar Jonsson, om vi vill förstå rasismens skilda uttrycksformer i olika historiska kontexter.

Istället hämtar han inspiration i den postmoderna filosofin och den postkoloniala teorin där rasismen förstås som ett utestängningssystem. I stora drag stämmer detta överens med RFSUs syn. Skillnaden mellan RFSU och Jonsson, är dock att Jonsson också lyfter fram att vi under de senaste decennierna har sett ytterligare ett skifte; det vill säga utöver det skifte som vi såg från rasbiologi till kulturrasism, så har det också skett en förändring mot det han kallar för en universell rasism. Det är en rasism som kretsar kring värde och värderingar, där de rättigheter och värderingar som "det vita Europa" står för helt enkelt framstår som universella, alla andras är kulturspecifika och fel.

Det är inte så att kulturrasismen inte längre existerar: skillnader beskrivs fortfarande främst i kulturella termer – det är fortfarande muslimens,

arabens eller afrikanens kulturella värderingar som anses vara oacceptabla. Den stora skillnaden ligger snarare i synen på hur samhället ska förhålla sig till dessa. Medan den tidigare mångkulturella ideologin skapade ett "vi" och ett "dom" fick "deras kultur" fortfarande existera. Med dagens universella rasism finns inget utrymme för något som avviker, vi lever i en tid där alla ska tvingas anamma samma "svenska" eller "europeiska" värderingar.

Jonssons analys av den universella rasismen förklarar den läsning vi har hamnat i. Frågan är hur vi kan ta oss ut. Givet är att om den universella rasismen centreras kring jämställdhet mellan kvinnor och HBTQ-personers rättigheter som mänskliga rättigheter, så lär en antirasistisk strategi som intar samma hållning bli föga framgångsrik.

Om vi vill komma ur detta moment 22 så måste vi ställa andra frågor. Ett alternativ, menar jag, finns att hitta i den feministiska intersektionalitetsteorin. Enligt den är alla maktordningar sammanlänkade likt ett trassligt garnnys-

Om vi tar bort kultur, etnicitet och religion som meningsbärande system, som något som formar vår identitet, inklusive det mest intima – våra lustar och begär – blir vi inte då lika färgblinda som de som säger att rasismen inte finns?

skaver. Argumentet vilar på en grundpremiss om att vi alla egentligen – bortom kulturrasismen – delar samma synsätt.

Men om vi tar bort kultur, etnicitet och religion som meningsbärande system, som något som formar vår identitet, inklusive det mest intima – våra lustar och begär – blir vi inte då lika färgblinda som de som säger att rasismen inte finns? Och lurar inte det liberala autonoma subjektet bakom ett sådant resonemang, det vill säga föreställningen att människan är fri att välja och forma sig själv – som om normer om genus, sexualitet, klass, etnicitet, religion, ras eller funktionalitet inte hade någon egentlig betydelse.

Och det är också här RFSU hamnar. För den grundläggande synen hos RFSU handlar om att du är fri att välja: du är fri att välja din (kärleks)partner, ditt sätt att leva, ditt sätt att känna lust. Men att vara fri innebär att välja inom RFSUs ram, och att ha en "öppen" syn på sexualitet. Det normkritiska blir en kritik mot rasismens fastlåsthet, men det presenterar inte mångfald som ett alternativ.

tan – dra i en ända och du hamnar obönhörligen i en annan lika svårutredd knut.

En intersektionell analys bidrar till att förstå komplexitet, och kan också vara till stor hjälp för vårt tänkande kring möjliga lösningar i låsta lägen. **Nira Yuval Davis** föreslår till exempel transversala dialoger som en intersektionell metod för att mötas i konfliktfyllda lägen.

Medan den tidigare mångkulturella ideologin skapade ett "vi" och ett "dom" fick "deras kultur" fortfarande existera. Med dagens universella rasism finns inget utrymme för något som avviker, vi lever i en tid där alla ska tvingas anamma samma "svenska" eller "europeiska" värderingar.

Feministisk intersektionalitetsforskning har visat att just när det gäller etnicitet, så fungerar ibland genus och sexualitet som etniska markörer. När det sker så blir de så intimt förknippade med varandra att det tycks vara näst intill omöjligt att föra ett samtal om genus och sexualitet utan att samtidigt producera ett vi och ett dom.

Om det är så – att samtalet om sexuella rättigheter, om öppenhet och jämställdhet – egentligen är ett samtal om etniska gränsdragningar, om vi och dom – så måste vi nog börja tänka om ganska ordentligt, och bygga en antirasistisk strategi som tar avstånd – inte från progressiv sexualsyn och jämställdhet – utan från själva idén om att det finns universella värderingar bortom normen.

Vidare läsning:

Bredström, Anna (2008) *Safe sex, unsafe identities : intersections of 'race', gender and sexuality in swedish HIV/AIDS policy*.
Jonsson, Stefan (2009) "Rasister är vi allesammans", i Jonsson, Stefan *Rapport från Sopornas planet: kritiska essäer*, ss. 185–210.

Anna Bredström är biträdande lektor vid Institutet för forskning om migration, etnicitet och samhälle (REMESO) vid Linköpings universitet, Sverige.

Transversala dialoger

Den feministiska etnicitetsforskaren Nira Yuval Davis har vidareutvecklat begreppet *transversal dialog*, som myntades av en grupp italienska feminister på 70-talet. I Yuval Davis tappning innebär transversala dialoger en strategi för att mötas och känna gemenskap trots skilda politiska ståndpunkter och etniska tillhörigheter. Det är en konkret metod där deltagarna lär sig att utveckla en reflexiv kunskap om den egna positionen och identiteten ("Rooting"), varvat med att de övar sig på att sätta sig in i den andres situation ("Shifting"). Metoden har använts i olika fredsprojekt i konfliktområden.

Intersektionalitetsteori

Intersektionalitet är ett samhälls- och kulturvetenskapligt begrepp som handlar om att undersöka hur olika maktordningar är sammanlänkade i en specifik situation. Begreppet myntades av den feministiska juridikprofessorn **Kimberlé Crenshaw** 1989. Crenshaw använde begreppet för att illustrera hur antidiskrimineringslagar mot sexism och mot rasism inte fångade svarta kvinnors erfarenheter, eftersom de drabbades av både rasism och sexism. En viktig poäng hos intersektionalitetsteorin är att det inte räcker att addera olika maktordningar, utan att maktordningarna snarare *samverkar*.

